

lògics, sense menystenir els ideològics. Així, l'autor estableix una interrelació entre «zonificació» i temporalitat pel que fa a la importància dels diferents mitjans de comunicació social. La ràdio en fou, molt per sobre dels diaris, el principal mitjà, fonamentalment en les zones menys urbanitzades i desenvolupades del país, un lloc preminent que passà a ocupar la televisió a partir dels anys 70. En aquest sentit, hi trobem a faltar una major atenció al cinema, ja que, d'acord amb la massiva aflluència a aquest espai d'esbarjo, fou utilitzat sistemàticament pels diferents organismes del Movimiento per tal d'emetre les consignes i els missatges propagandístics corresponents, tot i que en aquest cas som conscients que és força difícil mesurar-ne mecànicament els efectes que pogué tenir sobre la població. No obstant això, l'abast social dels pretesos objectius adoctrinadors, i malgrat la xarxa tentacular establerta, fou escàs, una circumstància en què foren determinants els baixos nivells de desenvolupament social i cultural i la falta de llibertat i pluralitat informativa (en què tan important és el que es diu com el que no es diu i per què), cosa que inspirava desconfiança vers uns mitjans de comunicació concebuts i també percebuts com els aparadors i els transmissors ideològics de l'Estat franquista. Alhora, a través d'aquesta recerca s'estableix una sèrie de conclusions entorn de la qüestió del consens sota el franquisme, el punt d'inflexió de la qual se situa a finals dels anys 50 amb la coneguda ruptura generacional. El fet que una nova generació, que no ha viscut la guerra civil, s'incorpori de manera activa en les diverses parcel·les que formen part de l'edat adulta és un indicador excel·lent per valorar ajustadament els límits de la socialització política del franquisme. I en aquest sentit, l'autor incideix en la passivitat política de la majoria de la població, acompanyada de la creixent contestació d'una heterogènia minoria, sense oblidar la desil·lusió i desorientació d'alguns sectors falangistes.

L'objectiu del llibre, en definitiva, és veure la repercussió social de la propaganda i els mitjans de comunicació alhora que analitza la socialització i el consens del règim, una qüestió íntimament relacionada amb la naturalesa de la dictadura franquista en el context de la profunda crisi cultural, social i política que va determinar l'enfonsament dels estats liberals en l'Europa d'entreguerres.

Antonieta Jarne Mòdol

Pere Ysàs (coord.), Ramon ALÓS, Sixte GARGANTÉ, Javier T. HURTADO, Pere JÓDAR, Jacint JORDANA, Olga LÓPEZ, Lluís MIRÓ i FRANCISCO MORENTE, *Treball, treballadors i sindicalisme en l'administració pública a Catalunya (1939-1996)*, Columna-CONC, Barcelona, 1998, 314 pp.

Ens trobem davant d'una publicació que omple una important llacuna en el coneixement del nostre passat més recent, això és, la situació dels treballadors de l'administració pública i la seua mobilització des de l'acabament de la guerra civil fins a l'actualitat a Catalunya. Ja hi ha nombrosos estudis sobre la classe obrera entre els quals destaquen els del coordinador d'aquesta obra, Pere Ysàs, especialista en el moviment en el sector privat obrer i les actituds socials durant la dictadura franquista —amb obres, entre d'altres, sobre Comissions Obreres a Catalunya o la recent *Productores disciplinados y minorías subversivas. Clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*, en col·laboració amb Carme Molinero.

Tanmateix, s'havia descurat l'anàlisi dels treballadors públics, a pesar de la creixent implantació, irregular i no sense mancances, de l'Estat del benestar a Espanya i Catalunya.

La causa d'aquesta omisió rau en l'escassa conflictivitat que protagonitzaren, la qual cosa ens remet a una circumstància pròpia de la història contemporània, és a dir, el privilegiat interès que ha despertat l'estudi dels casos més problemàtics —revolucions, moviments insurreccionals, determinades regions amb característiques pròpies—, i ha relegat a un oblit involuntari la realitat que va viure la major part de la societat.

És de sobres conegut que una obra de diversos autors pot tenir moltes virtuts i també alguns defectes. A més d'algunes notables innovacions, no pot silenciar-se que l'heterogencitat és la nota dominant en l'obra que ens ocupa, tant en continguts, en enfocaments com, fins i tot, en l'aspecte formal. En primer lloc, la temàtica proposada és diversa i, a vegades, nova. S'hi desenvolupen aspectes bastant coneguts, com ara la repressió i la depuració dels funcionaris o la situació dels professionals de l'ensenyament, que té un ampli treball de Francisco Morente. Destaca, així mateix, l'interessant estudi de Javier T. Hurtado sobre el personal mèdic i sanitari.

Potser, però, hauria resultat interessant completar aquest panorama amb una anàlisi dels membres de les forces de seguretat de l'Estat o dels assistents socials, encara que, com ja s'adverteix a la introducció, només es pretenia dur a terme una primera aproximació a la història dels treballadors de l'administració pública. D'altra banda, en algun cas l'interès per Catalunya no és l'eix vertebrador del text i ha estat substituït per comptades referències a la realitat catalana, malgrat el que diu el títol de la publicació. Resulta suggeridora l'elecció del període històric objecte d'estudi, vàlida per a observar la continuïtat i els canvis entre el franquisme, la transició i la democràcia actual. Tot i això, hi ha una gran disparitat en els límits cronològics, de manera que no hi ha una uniformitat i solament dos dels set capítols del llibre es corresponen amb les dates límit de 1939 i 1996.

En segon terme, en aquesta obra s'observen enfocaments molt diversos, ja que hi col·laboren historiadors, sociòlegs, políticòlegs i advocats. El mètode interdisciplinari és una necessària i tòpica reivindicació dels estudiosos de les ciències socials i aquesta publicació pot considerar-se un esforç lloable per a lligar la història, la sociologia i el dret. Lamentablement, però, no hi ha una integració d'aquestes disciplines, per la qual cosa el resultat és desigual: els interessats en la història tan sols es detindran en els primers capítols, mentre que aquells a qui preocupen les relacions laborals en l'actualitat se sentiran atrets només pels últims treballs.

En darrer lloc, s'hi evidencien serioses mancances en la coordinació de l'extensió i la presentació de les diverses aportacions que componen aquest volum. Dels set articles recollits, tres no sobrepassen les quinze pàgines, uns altres tres estan al voltant de les cinquanta i un es desplega al llarg de vuitanta planes. Encara que cadascun tracte èpoques i temes diversos, sorprèn aquesta disparitat. A més a més, no hi ha una unificació dels models de citació bibliogràfica ni de col·locació d'aquesta —a peu de plana o inserides en el text— que faciliten la tasca del lector. De vegades, s'hi afegeixen unes conclusions i una bibliografia final, mentre que altres autors no ho fan.

És de destacar l'esforç que està fent la Comissió Obrera Nacional de Catalunya amb publicacions com aquesta, que pertanyen a la col·lecció «Sociologia del Treball», en la qual, fins ara, no s'havien tractat temes històrics. Amb aquesta i altres aportacions s'està aconseguint rescatar de l'oblit el rellevant paper que van exercir els moviments socials en la transició a la democràcia, potser una mica desatès davant la propaganda institucional i la insistència en una transició des de dins, reformista i pretesament pacífica. Aquesta obra demostra, amb les seues mancances, la importància de la mobilització dels assalariats de l'administració pública per tal d'aconseguir unes millors condicions de vida i treball, així com l'abast de la seua participació en la lluita per la democràcia.

No resulten menys suggeridores les reflexions al voltant de les tendències actuals de la política conservadora del govern central i autonòmic català i les seues repercussions laborals. Potser, però, siga una cosa que no han de jutjar els historiadors d'avui, com a investigadors del passat, sinó els del futur.

Mònica Moreno Seco
Universitat d'Alacant

Emilio LA PARRA i Manuel SUÁREZ CORTINA, eds., *El anticlericalismo español contemporáneo*, Madrid, Biblioteca Nueva, 1998, 383 pp.

El llibre editat per Emilio la Parra i Manuel Suárez és una obra oportuna i necessària en la producció historiogràfica espanyola per diversos raons. En primer lloc, l'obra contribueix a pal·liar l'escassetesa d'estudis sobre l'anticlericalisme espanyol contemporani. Fins fa molt pocs anys, el tema amb prou feines havia suscitat l'interès historiogràfic que havia d'haver merescut una qüestió tan transcendental com aquesta en la nostra història contemporània. En incorporar les conclusions d'allò publicat sobre el tema els darrers temps, aquesta obra col·lectiva ofereix una visió històrica de conjunt sobre els corrents anticlericals i les manifestacions principals d'aquest signe, allunyada de la imatge tradicionalment condemnatòria que durant decennis se'n va difondre. El llibre té el mèrit també d'abordar el tema fins a l'actualitat, en plantejar-se al darrer capítol què va passar amb l'anticlericalisme en la postguerra, per què no hi hagué una reacció anticlerical al final de la dictadura i en quina mesura hi ha hagut i s'han manifestat postures anticlericals des de la transició democràtica a Espanya.

Com afirmen els editors en la presentació, el llibre vol contribuir a «la recuperación de una parte de la memoria colectiva demasiado tergiversada, u olvidada, hasta el momento» (p. 15). Succeeix que fins fa pocs anys l'anticlericalisme espanyol contemporani havia estat analitzat sempre des d'un punt de mira negatiu, en insistir només en el seu caràcter de moviment «anti- i, en especial, en els excessos violents que va implicar, no per tal d'explicar-los sinó per a condemnar-los. Aquest estudi, per la seua part, adopta un enfocament positiu, en situar l'anticlericalisme espanyol en relació amb el procés de secularització experimentat per la societat espanyola contemporània. Aquesta línia interpretativa, seguida per les investigacions dutes a terme l'última dècada i abonada també pels estudis que sobre l'anticlericalisme s'han fet a d'altres països d'Europa occidental, resulta molt més fructífera. Permet veure l'anticlericalisme com alguna cosa més que un simple rebuig d'allò clerical; permet analitzar les motivacions, els desitjos i les accions de tots aquells sectors de la població que, a través d'ell, expressaven llur aspiració a organitzar la vida individual i col·lectiva dels ciutadans d'una manera diferent a la que es derivava —en els àmbits polític, legal, econòmic, social, cultural i ideològicomoral— d'una estreta identificació confessional de l'Estat i l'Església a Espanya.

Els diversos capítols d'aquest estudi reflecteixen l'evolució i la gran varietat dels pressupostos ideològics i de les solucions proposades pels diversos corrents anticlericals, amb el propòsit de redefinir la posició i el paper de l'Església respecte a l'Estat i la societat espanyola dels dos darrers segles.

Hi veiem com des de finals del set-cents fins ben entrat el segle XIX les aspiracions anticlericals passen per la reforma de l'Església heretada de l'Antic Règim i la seua adequació al nou ordre liberal. Fonamentalment, es pretenia limitar el poder de la institució eclesiàstica en tots els àmbits, sobretot en l'econòmic, i sotmetre el clergat al poder de